

AIMO NUMMI

MORSINKO

IKIVANHA VÄRIKASVI

KELTAKUKKAISESTA MORSINGOSTA SINISTÄ VÄRIAINETTA

Morsinko, *Isatis tinctoria*, on ristikukkaiskasveihin kuuluva kaksivuotinen kasvi. Kasvilla on runsas lehtiruusuke ja lisäksi - varsinkin ylempänä varressa - ehytlaitaisia, nuolityvisiä varsilehtiä. Ruusukehlehdet ovat suikeita, matalahampaisia. Varsi haarautuu yläosasta ja sinne muodostuu näyttävä, keltainen, runsaskukkainen kukinto. Se muodostuu varsihaarojen päissä olevista, ylöspäin kaartuvista tertuista. Kukkiva kasvi on yleensä alle metrin korkuinen, mutta runsaan kukintansa ansiosta rantakasvillisuudesta hyvin erottuva. Litu on yksisiemeninen.

Indigonsininen väriaine saadaan morsingon lehdistä monimutkaisen prosessin avulla, jossa on olennaisena osana jauhetun lehtimassan käymisprosessi. Kankaan värjäys oli sekä taitoa vaativaa - tuloksena oli kirkkaan sininen väri.

Morsinko kasvaa meillä pääasiassa Etelä- ja Lounais-Suomessa merenrannoilla. Alkuperäisenä morsinko kasvaa kaakkoisessa Euroopassa ja Aasian aroalueilla. Suomessa morsinko on siis muinaistulo-

kas eli arkeofyytti¹. Myös Skandinaviassa ja Keski-Euroopassa se on muinaistulokas. Se on Skandinaviassakin rantakasvi, samoin Eestissä, missä morsinko kasvaa länsirannikolla.

¹ ARKEOFYYTTI eli muinaistulokas on kasvilaji, joka on kulkeutunut Suomeen ja asettunut kasvupaikalleen ihmisen toiminnan ansiosta jo hyvin varhain, karkeasti ottaen ennen 1600-luvun alkupuolta. Arkeofyytti voi olla levinnyt joillekin seuduille, esimerkiksi Pohjois-Suomeen, vasta myöhemmin. Silloin kasvia sanotaan uustulokkaaksi.

Viljeltynä se viihtyy tavallisessa ravinteisessa maassa. **Elias Lönnrot** on kirjoittanut, että sitä "kasvatetaan lihavassa santamaassa". Viljeltäessä lehdet leikataan kesällä ja se saattaa kasvaa vielä kolmannenkin vuoden. Lehdet voidaan leikata pari kolme kertaa kasvukauden aikana.

Eestissä on morsinkoa käytetty myös lääkekasvina, sillä sen on todettu nopeuttavan haavojen paranemista. Myös öljykasvina sitä on voitu käyttää. Siemenet sisältävät 30 % pellavaöljyn tapaista öljyä.

MORSINKO OLI EUROOPAN TÄRKEIMPIÄ VÄRIKASVEJA

Germaanien ja slaavien tiedetään käyttäneen morsinkoa sinisenä väriaineena. Viljelykin alkoi jo hyvin varhain. Saksassa morsinkoa on viljelty jo 500-600 e.Kr.

Julius Caesar on kertonut teoksessaan Gallian valloituksesta, että hänen hyökätessä Britanniaan Gallian sodan aikana 52-58 eKr. siellä asuneet keltit olivat värjänneet kasvonsa siniseksi morsingolla (vitrum) ollakseen hurjemman näköisiä. Kreikkalaiset nimittivät morsinkoa sen nykyisellä tieteellisellä nimellä "isatis".

Dioskorides Pedanios (n. 50 jKr.) mainitsee värjäreiden käyttävän morsinkoa, mutta sen lehtiä käytettiin myös kasvannaisten, haavaumien ja haavojen hoidossa.

Kaarle Suuren aikana on morsingon viljelyllä ollut jo tärkeä asema. Vuonna 812 hän on keisarillisessa käskykirjeessään määrännyt tiettyjen kylien suorittamaan veronsa morsinkona käytettäväksi keisarillisen hovin kutomoissa ja värjäämöissä. Viljely keskittyi keskiajalla erityisesti Ranskaan ja Saksaan ja Englantiin. Saksassa morsinkoa viljeltiin varsinkin Thüringenin alueella. 1200-luvulla eräät

Saksan kaupungit - esimerkiksi Erfurt, Gotha ja Arnstadt - olivat kuuluisia ja rikkaita waid-kaupunkeja. Morsingon viljelyllä ja kaupalla oli sen viljelyalueilla hyvin suuri taloudellinen merkitys.

Kun Itä-Intiasta kotoisin olevista *Indigofera*-lajeista, varsinkin *Indigofera tinctoria*-lajista saatua väriainetta alettiin tuoda Keski-Eurooppaan, alkoi se uhata morsingon viljelyä ja kauppaa ja indigon tuonti oli kiellettävä. Ranskassa indigon tuontikielto oli voimassa aina vuoteen 1691 ja Englannissa vuoteen 1661 asti. Indigon käyttö kasvoi vähitellen 1700-luvulla. Hernekasveihin kuuluvista *Indigofera*-kasveista saatiin väriä noin kolmikymmenkertainen määrä morsinkoon verrattuna ja sen valmistus oli helpompaa. Lopulta vuonna 1890 saksalainen Heumann keksi synteettisen indigoväriin valmistusmenetelmän. Synteettinen indigoväri syrjäytti luonnonvärit ja lopetti myös näiden kahden kasvilajin keskinäisen kilpailun indigonsinisen väriaineen raaka-aineena.

MILLOIN "MORSIAMEN KRUUNU" TULI SUOMEEN?

Suomalaisissa esihistoriallisista kankaista on löydetty siniseksi värjättyä lankaa. Tunnetuin kangaslöytö on naisen puvun jäänteet Euran Luistarin haudasta 56. Verrattain hyvin säilyneessä, muutenkin rikaslöytöisessä haudassa oli jäänteitä puvusta, jonka hihoissa oli indigonsinistä villakangasta. Hauta on ajoitettu vuosien 1018 ja 1050 välille.

Kaarinan puku taas on peräisin Kaarinan kirkkomäeltä kaivetusta haudasta ja suunnilleen samanaikainen. Nuorella naisella oli ilmeisesti morsingolla värjätty sinertävä päällyshame sekä pronssi-spiraalein koristeltu sininen "vaimon päähine".

Lankojen värjäykseen on voitu käyttää

myös jotain muuta Suomessa luonnonvaraisena kasvavaa värikasvia, esimerkiksi lehtosinijuurta, *Mercurialis perennis*, josta saadaan sinistä väriainetta. Se on nykyisin varsin harvinainen rehevien lehtojen kasvi Lounais-Suomessa, mutta sitä on voinut aikanaan kasvaa yleisemminkin. Morsingon käyttö sinisenä väriaineena on kuitenkin todennäköisempi vaihtoehto, sillä ainakin Skandinaviassa sen käyttö jo tunnettiin.

Morsingon siemeniä mainitaan löydetyn viikinkihautoista (Rautavaara). Viimeistään keskiajalla se on ollut myös Suomessa jo yleisemmin tunnettu; nykyiset esiintymät saattavatkin olla peräisin tältä ajalta.

Elias Tillandz mainitsi morsingon Turun ja sen ympäristön kasvina 1600-luvun lopulla. Hänen kirjassaan vuodelta 1683 morsingolla on suomenkielinen nimi "Morsiamen Kruunu", josta nykyinen nimi lienee johdettu. Ruotsinkielinen nimi "vejde" on vanha germaaninen nimi, joka saksan kielessä on muodossa

"Waid".

"Taloudellisella aikakaudella" 1700-luvun lopulla, jolloin pyrittiin löytämään oman maan (Ruotsi-Suomen) kasveista taloudellisesti kannattavia artikkeleita, se mainittiin eräänä mahdollisista värikasveista, joita Suomessa voitaisiin viljellä.

LÄHTEET:

Suominen - Hämet-Ahti: *Kasvistomme muinaistulokkaat*

Elias **Tillandz:** *Catalogus Plantarum*

Johannes **Lid:** *Norsk og svensk flora*

Eesti NSV Flora V

Toivo **Rautavaara:** *Mihin kasvimme kelpaavat*

Ludvig **Reinhardt:** *Kulturgeschichte der Nutzpflanzen 2*

U. **Körber-Grohne:** *Nutzpflanzen in Deutschland*

Internetistä löydät sivulta

www.arkeo.net/kasvisivut/morsinko.htm tämän artikkelin ja paljon aiheeseen liittyviä linkejä.